

تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پنجم از منظر مفاهیم شهروندی و مهارت های اجتماعی مورد تاکید سند تحول بنیادین

مینا کیوانی، زهرا محمد جانی

کارشناسی، علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان

اداره آموزش و پرورش نی ریز

mina.key32@gmail.com

کارشناسی، علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان

اداره آموزش و پرورش بختگان

zhrazhramhmdjany@gmail.com

چکیده

نظر به اهمیت نهاد رسمی آموزش در فرایند جامعه پذیری و همچنین لزوم توجه متعادل و متوازن در آموزش های شهروندی تحقیق حاضر در پی پاسخگویی به این پرسش هاست که محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی که هدف خود را تربیت شهروند " معرفی می کنند، تا چه حد توانسته است در جهت برقراری چنین تعادل و توازنی گام بردارد، به هریک از ابعاد شهروندی چقدر پرداخته است و آیا با بالارفتن سن افزایش حجم کتاب و رشد شناختی دانش آموزان آموزشهای شهروندی نیز از روند افزایشی مشخصی برخوردار است؟ هدف کلی آموزش و پرورش در هر جامعه ای این است که دانش آموزان را طبق عقاید و ارزش های فرهنگی، دینی، اجتماعی و سیاسی خود تربیت کنند و انسانی متناسب و شایسته ی آن جامعه تحویل دهد. بر همین اساس هر جامعه ای از انسان مطلوب خود تصویری دارد و معنا و اهداف معینی برای آن قائل است. یکی از هدف های اصلی و مهم در سیستم نظام آموزشی توجه به مسئله اخلاق و قوانین و هنجارهای اجتماعی به شکلی فعال و تأثیرگذار در میان کودکان در سنین پایین است.

واژگان کلیدی: تربیت شهروندی، مطالعات، مفاهیم اخلاقی، تحلیل محتوا

مقدمه

یادگیری در دوران ابتدایی از حساسیت ویژه ای برخوردار بوده چرا که این امر بر ساخت شخصیت فرد هم از نظر علمی و هم از نظر کیفی مؤثر است این دوره مقدمه ای برای دستیابی به اهداف خواهد بود. بنابراین هر گونه تعلل در تدوین و تألیف منابع یادگیری این دوره و آموزش های خاص آن عواقب سوء و یا شاید مادام العمر به همراه خواهد داشت نیروی انسانی، پیشرفته، متخصص و تربیت یافته یکی از نیازهای مهم و اساسی برای پیشرفت یک جامعه است که وزارت آموزش و پرورش عهده دار این مسئولیت خطیر میباشد آموزش و پرورش خود به زیر مجموعه هایی تقسیم می شود که در سطح خرد آن میتوان به کلاس و مدارس اشاره کرد مدرسه را میتوان به مثابه یک سیستم دانست که متشکل از ورودی پردازش فرآیند و خروجی می باشد. انسان موجودی است که برای رفع نیازهای عاطفی و اجتماعی و بیولوژیکی خود به تعامل با دیگران محتاج است. ناتوانی در برقراری ارتباط و محبت، ورزشیدن باعث میشود که زندگی بی رنگ شده کم کم، گرمی، معناداری و روابط اجتماعی از آن رخ بر بندد وضع نامطلوب بسیاری از افراد ناشی از مشکلات آنها در انطباق با چالش های زندگی روزمره است که ریشه در ناتوانی آنها برای بیان مؤثر خویش به اعضای خانواده دوستان همکاران و سایر افراد در موقعیت های اجتماعی دارد ناتوانی در بیان احساسات و روابط رضایت بخش با دیگران به بهای گرانی تمام می شود و کمبود مهارت های اجتماعی ظرفیت افراد را برای مراقبت از خودشان و سازگاری با فشارهای روزانه محدود کرده، آن ها را آسیب پذیر می کند این در حالی است که مهارت های اجتماعی به افراد اجازه تا علایق خود را دنبال کنند، در فرصت های زندگی پیشرفت کنند و با پاداشی که زندگی به آنها میدهد عاطفی تر زیست کنند.

تعلیم و تربیت در عصر حاضر کاری بسیار دشوار و پیچیده است تعلیم و تربیت امروزی تنها وظیفه انتقال میراث فرهنگی گذشته را بر عهده ندارد بلکه رشد و تحول فرهنگ و تحقق واقعیت انسان از اهم وظایف تعلیم و تربیت است و تحقق واقعیت انسان جز از طریق تعلیم و تربیت آگاهانه صورت نمی گیرد در واقع تعلیم و تربیت آگاهانه مجموعه ای از تدابیر است که از طریق برنامه های آموزشی فرصت هایی را فراهم می آورد تا کودکان و نوجوانان بتوانند در جریان رشد استعداد های ذاتی خود را از قوه به فعل در آورند. یکی از تدابیری که که از طریق برنامه های آموزشی میتواند به دانش آموزان انتقال پیدا کند بحث مهارت های اجتماعی است کودکانی که مهات اجتماعی کافی کسب کرده اند در ایجاد رابطه با همسالان و یادگیری در محیط آموزشی موفق تر از کودکانی هستند که فاقد این مهارت هستند. همچنین از آنجایی که ظرفیت انسانی برای ساخت نمادها در جهان کنونی بسیار پیچیده است. بسیاری از دانشمندان معتقدند که روش تحلیل محتوا به منظور افزایش فهم جهان نمادی می تواند بسیار کمک کننده باشد.

کتاب مطالعات اجتماعی که از مهمترین و در دسترس ترین رسانه های آموزشی جهت آماده سازی دانش آموزان برای حضور در جامعه می باشد نقش مؤثری را در نظام تعلیم و تربیت ایفا می کند. بسیاری از پژوهشگران کتاب درسی را به عنوان یکی از رسانه های کارآمد و اثربخش آموزشی محسوب کرده اند که زمینه ی یادگیری و خودآموزی را برای فراگیران فراهم نماید . آل محمدی و همکاران، ۱۳۹۶). فرد در این کتاب با مفاهیمی همچون دوستی و آداب آن تصمیم گیری و نحوه اتخاذ یک تصمیم درست، کشاورزی در ایران منابع انرژی در ایران پیشرفت مطالعات و فنون در دوره اسلامی، آشنایی با استان اصفهان به عنوان یکی از استان های مهم در دوره صفویه اوقات فراغت ،پوشاک و طرز تهیه و مصرف آن دریا های کشور ایران و روابط ایران با کشورهای همسایه ایستادگی در برابر بیگانگان و خرمشهر به عنوان یکی از شهرهای مهم و حیاتی « آشنا می شوند با توجه به موارد ذکر شده می توان اینگونه برداشت کرد که کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم دبستان اطلاعات مفیدی را در ابعاد مختلف در اختیار فراگیران قرار میدهد و آنان را با ،آداب رسوم و فرهنگ کشور خود و حتی کشورهای دیگر آشنا می کند؛ در نتیجه گنجاندن این کتاب در این مقطع کار درست و ضروری می باشد.(حسن مرادی، ۱۳۸۸)

لذا اگر دانش آموز در تجارب یادگیری و مؤلفه های اجتماعی سهیم ،گردد یادگیری و عملکرد او در محیط عمیق و معنادار صورت خواهد گرفت پس لازم است چگونگی شیوه ارائه محتوا با روش فعال مشخص گردد تا آموزش طراحی گردد که به عنوان آزمایشگاهی برای یادگیری چگونه آموختن باشد (پوریان و همکاران (۱۳۹۷) کتاب درسی باید بر اساس اهداف آموزش و پرورش و متناسب با شیوه های نوین به منظور ارتقای کیفیت رشد دانش آموزان در تمام ابعاد و زمینه های تدوین و تالیف گردد در تهیه و تنظیم محتوای کتاب های درسی توجه به اصول و معیار انتخاب محتوا مانند تناسب با هدف ها، نیازها و علایق یادگیرنده پیشرفت های علمی کاربرد آنها در زندگی واقعی، فراهم آوردن انواع فرصت های یادگیری و... ضروری است. کتاب درسی یا محتوای مطالب آموزشی به ویژه در نظام های آموزشی متمرکز که محور مکتوب ومدون تعلیم و تربیت محسوب شده فعالیت ها و تجربه های تربیتی دانش آموزان توسط معلم وحول محور آن سازماندهی می شود نیاز به تحلیل و بررسی علمی دارد این تحلیل به دست اندر کاران و مولفان کتاب های درسی کمک می کند تا در هنگام تهیه و تدوین یا گزینش و انتخاب کتاب درسی تصمیمات عاقلانه ای را اتخاذ نمایند .از جمله محتوای موجود در کتاب های درسی میزان پرداختن به مهارت های اجتماعی است و از آنجایی که زندگی در جمع نیازمند قواعد و مقررات و آداب و شرایط خاصی است که چنانچه این آداب وقوانین از طرف افراد مراعات نشوند، ادامه ارتباط وی در جامعه را به مخاطره میاندازند نخستین قانون و شرط برای این ارتباط داشتن تعامل و مهارت برقراری ارتباط با افراد مختلف اجتماع در فرد است تا فرد نیاموزد که بهترین نوع ارتباط با همسالان و سایر افراد در اطراف خود و به طور کلی در اجتماع به چه صورتی است از ارتباط خود با دیگران لذت نخواهد برد این مهارت در برقراری ارتباط با دیگران در اصطلاحی با عنوان مهارت های اجتماعی جای می گیرد روانشناسان سال هاست که میل به مشارکت در تعاملات اجتماعی و ایجاد روابط را برای سلامت روانی مهم و ضروری می دانند در حقیقت نبود چنین تمایلی نشانه وجود آسیب است افراد دوری گزین و بی علاقه به روابط اجتماعی را به عنوان اختلال شخصیت اسکیزوئید طبقه بندی میکنند و وجود رفتارهای گوشه گیرانه و شیوه زندگی ضد اجتماعی در کودکان و نوجوانان دال بر بروز آسیبهای جدی در بزرگ

سالی است؛ بنابراین شناخت چگونگی به وجود آمدن و تحول یافتن جهت گیری اجتماعی که در سلامت روان و تحول اخلاقی مهم است بسیار ضروری به نظر میرسد.

از آنجایی که امروزه یکی از دغدغه های برنامه ریزان و مؤلفان آموزشی همخوانی محتوا و سطح خوانایی آن با ویژگی های دانش آموزان و همچنین تقویت مهارت های اجتماعی برای حضور مؤثر در جامعه می باشد باید به دنبال راهی بود تا مشخص کرد که آیا مطالب ارائه شده را میتوان مثبت ارزیابی کرد و آن را متناسب با سطح درک دانش آموزان دانست یا خیر. حال برای اینکه این امر مشخص شود باید از تکنیکی جامع استفاده کرد که بتواند جواب مشخصی را ارائه دهد یکی از بهترین و کارآمدترین این روش ها تحلیل محتوا میباشد. تحلیل محتوا از تکنیک هایی به شمار می رود که مربوط به روش اسنادی در پژوهش مطالعات اجتماعی است و روش اسنادی را می توان اینگونه بیان کرد که هدف های پژوهش مورد، نظر با مطالعه تحلیل و اسناد بررسی و متون تحقق می یابد تکنیک تحلیل محتوا از طریق تحلیل و آنالیز محتوا به دنبال آن است که با استفاده از تحلیل داده ها و اطلاعات مفیدی را در اختیار فراگیران قرار دهد. تحلیل محتوای کتاب درسی یک شیوه ی پژوهشی دقیق عمیق و پیچیده است که از طریق تجزیه و تحلیل متون به تعیین تعداد مفاهیم و واژه های درون متون می پردازد تا ارتباط بین مفاهیم، معانی، تأکیدات و دلالت ها را مشخص کند و برای توصیف و طبقه بندی مقوله های موجود در پیام آشکار از طریق درک موقعیت و شرایط سیاسی، اجتماعی فرهنگی و اقتصادی نویسنده به تفسیر آثار و پیامدهای پیام در فراگیر بپردازد. (حسن مرادی، ۱۳۸۸)

تحلیل محتوا براساس مؤلفه مهارت اجتماعی میتواند به عنوان یک رویکرد مهم معلمان مؤلفان کتاب درسی و حتی دانش آموزان را با نکاتی مواجه سازد که به نقاط ضعف و قوت فعالیت های خود پی ببرند و در صدد تقویت نقاط قوت و رفع نقاط ضعف خود گام بردارند بر پایه پژوهش های انجام قوت و ره مهمی از منابع مؤثر ابع مؤثر ارتباطی در نظام آموزشی به حساب می آیند. (رئییسی، حاجی کرم، بخشی، طهرانی زاده و امانی، ۱۳۹۹)

در تحلیل محتوای براساس مؤلفه طبق بررسی های انجام شده ۳۳۶ بررسی و ۴۸ مؤلفه در ابتدا تفکیک شده و سپس به حذف ۴۸ مؤلفه پرداخته و در نهایت گزینشهای نهایی انجام شده است. براساس کتب تحلیل محتوا تفکیک و مؤلفه سازی تعداد ۵۶۶ مورد در نظام بررسی دانمارک الگویی جهت بررسی میباشد. مؤلفه های بیان شده با توجه به تفکیک عددی در ۶ مؤلفه سازمان یافته و روش مریل را به مؤلفه اجتماعی مرتبط می سازد. (رئییسی، ۱۳۹۹) مهارت های اجتماعی بسیار متنوع اند و تقسیم بندی واحدی برای آنها وجود ندارد. نظریه پردازان درباره تقسیم بندیهای مهارتهای اجتماعی دیدگاههای متفاوتی دارند ماتسون، هس و ماهان، (۲۰۱۳) مهارتهای ارتباطی مهارتهای هویت یابی و مهارتهای همکاری اجتماعی را برای دستیابی به مهارت های اجتماعی در نظر گرفته اند. ماتسون، ۲۰۱۳ میگویند مهارت های اجتماعی عبارت است از فرآیند مرکبی که فرد را قادر میسازد به گونه ای رفتار کند که دیگران او را با کفایت تلقی کنند مهارت ها توانایی هایی لازم برای انجام رفتارهای هدفمند و موفقیت آمیز هستند. مهارت های اجتماعی مجموعه ای از رفتارهای معین و آموخته شده است که افراد در روابط میان فردی برای به دست آوردن تقویت های محیطی یا حفظ آن ها انجام میدهند. لذا می توان گفت علومات و مطالعات ترک مهارت های

اجتماعی یکی از عناصر اصلی اجتماعی شدن در تمام فرهنگ ها است. به طور کلی مهارت های اجتماعی به مهارتهایی گفته میشود که شالوده ارتباطات موفق و دوست یابی را تشکیل می دهند و شامل مؤلفه هایی مانند ارتباط غیر کلامی همدلی با دیگران بیان احساسات و عقاید، انتقادپذیری ابراز وجود و جلب حمایت دیگران است.

روش و ابزار پژوهش

از آنجا که هدف کلی این پژوهش توصیف و بیان وضعیت کتاب درسی مطالعات اجتماعی پنجم دبستان هست یک تحقیق توصیفی به حساب می آید و شامل توصیف دقیقی از مقوله هایی است که در ارتباط با مهارت های اجتماعی در کتاب درسی مورد بررسی شناسایی شده است. برای اجرای این تحقیق با توجه به ماهیت موضوع پژوهش و هدف های آن از روش تحلیل محتوا استفاده شده است همچنین برای جمع آوری اطلاعات از دو روش میدانی و کتابخانه ای استفاده شده است از روش کتابخانه ای به منظور جمع آوری اطلاعات درباره موضوع تحقیق از مقاله ها پایان نامه ها کتب علمی مرتبط با موضوع و سایر منابع کتابخانه ای اینترنتی ... استفاده گردیده است و از روش میدانی برای بررسی و آزمون فرضیات تحقیق استفاده شده است جامعه آماری این تحقیق عبارت است از کتاب مطالعات اجتماعی پنجم دبستان و در اینجا به دلیل محدود بودن جامعه آماری و نیز ماهیت پژوهش از نمونه گیری صرف نظر شده و کل جامعه به عنوان نمونه در نظر گرفته می شود.

ضرورت و اهمیت تحقیق

در آموزش رسمی کتاب های درسی بعنوان مهمترین منابع درسی و به مثابه ابزار و وسیله ای مطمئن در جریان آموزش و تعلیم مطرح هستند این منابع نه تنها منتقل کننده موضوعات درسی و محتوای آنها به دانش آموزان هستند بلکه می توانند بنا به قابلیت ها و کیفیت منحصر به فرد خود هریک در خط دادن، جهت دادن، پیش بینی و طراحی اهداف حرفه ای و سوگیری های افراد در زندگی علمی به ویژه ایجاد و تقویت روحیه تحقیق تتبع و فرهنگ علم گرایی در آنان نقش نافذ و موثری بازی کنند کتاب های درسی یکی از مهمترین منابع یادگیری در نظام آموزشی هستند که می توانند مهارت های گوناگون را به دانش آموزش دهد و مواد اصلی برنامه درسی را تشکیل می دهند پژوهش پیرامون تحلیل محتوا میتواند دید کلی درباره کتاب به معلمان نشان دهد و آنها را با نقاط ضعف و کمبودهای کتاب آشنا نماید تا با اصلاح آن فرآیند یادگیری را تسهیل کنند و از طریق تحلیل محتوا می توان به بررسی و تجزیه و تحلیل کتاب پرداخت و نواقص را شناسایی و تصحیح کرد کارایی و تاثیر دروس در دانش آموزان را مورد نقد قرار داد و نتایج حاصل از آموزش و برنامه درسی را به دست آورد با توجه به اینکه نظام آموزش و پرورش ایران از نوع متمرکز است، اغلب وقت کلاس به کتاب درسی اختصاص پیدا می کند و همه دانش آموزان براساس کتاب درسی سنجیده می شوند؛ پس در کشور ما به لحاظ اهمیت و جایگاه کتاب درسی تحلیل محتوا ضرورت پیدا می

کند (کرمی و همکاران، ۱۳۹۲). با توجه به اهمیت و کاربرد گسترده کتاب های درسی در نظام آموزشی متمرکز ایران، کارایی و مناسب بودن آن برابر با مطلوب بودن نظام آموزشی و ناکارآمدی و مشکل بودن آن مساوی با عدم کارایی و ضعف نظام آموزشی است. از این جهت توجه به کتاب های درسی و رعایت اصول علمی در تدوین آنها و توجه به یازهای آموزشی در تألیف کتاب های درسی و هماهنگ ساختن آنها با توانایی های ذهنی دانش آموزان و مطلوب ساختن کتاب های درسی از چنان حساسیتی برخوردار است که وقت بسیاری از کارشناسان، برنامه ریزان، مولفان کتاب های درسی و معلمان را به خود مشغول داشته است؛ بگونه ای که هر ساله هزینه های زیادی صرف تغییر و اصلاح کتاب های درسی می شود. با توجه به پژوهش های صورت گرفته، چه در داخل و چه در خارج از کشور به نظر می رسد مطالعات فراوانی به بحث مفاهیم شهروندی و مهارت های اجتماعی آن پرداخته شده است ولی از آنجا که به تحلیل محتوای کتاب های درسی بر اساس مولفه های مفهوم شهروندی بطور خاص توجهی نشده است؛ پژوهش حاضر، هدف خود را بر تحلیل محتوای کتاب های درسی پایه پنجم و ششم مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی براساس مولفه های فرهنگ کار و سرمایه ایرانی متمرکز ساخته است. در این راستا این پژوهش قصد کار و سرمایه ایرانی. بر اساس مولفه های شهروندی و مهارت اجتماعی در کتب مذکور مورد بررسی قرار داد.

تحقیقات زیادی در این زمینه صورت گرفته است. یافته های حاصل از پژوهش حاضری و خلیلی (۱۳۹۳) که با هدف پاسخگویی به این پرسش که "آیا محتوای کتاب -های درسی بیشتر متمرکز بر تکالیف شهروندی است یا حقوق شهروندی؟"، به انجام رسیده است؛ نشان می دهد رویکرد مسئولیت محور ۵۷/۵۶ درصد و رویکرد حقوق محور ۲۱/۱۹ درصد از محتوای کتاب های درسی را به خود اختصاص داده اند. ضمن اینکه شهروندی جنسیتی و چند فرهنگی در مجموع تنها ۶ درصد و شهروندی زیست محیطی نیز تنها ۹ درصد آموزه ها را دربرمی گیرد. تحلیل محتوای مجموع کتب درسی مدارس در سال تحصیلی ۹۴-۹۵ در ساداتی و دیگران (۱۳۹۷) نیز حاکی از آن است که آموزه های شهروندی اجتماعی عمدتاً در صدد "کاشت" انگاره مکلف بودن شهروندان هستند تا صاحب حق بودن آنان. غفاری و همکاران (۱۳۹۲) در تحلیل محتوای کمی کتاب های درسی تعلیمات اجتماعی در دو پایه اول و دوم دوره راهنمایی با هدف بررسی میزان مطابقت با مولفه های تربیت شهروندی به این نتیجه رسیده اند که بیشتر محتوای کتاب ها به مولفه های مشارکت اجتماعی و سیاسی و هنجار پرداخته و مولفه عدالت و برابری کمترین نسبت را به خود اختصاص داده است. بعلاوه، بر اساس یافته های پور اصغری (۱۳۹۶) که به تحلیل سیر تحول مفاهیم شهروندی در محتوای کتب تعلیمات اجتماعی مقطع ابتدایی بر اساس دیدگاه آکسفام پرداخته است، نمی توان گفت که سال به سال با بالا رفتن سن دانش آموزان و همچنین افزایش محتوا و حجم کتاب، مفاهیم شهروندی در این کتاب ها نیز به ترتیب بیشتر شده و روند صعودی داشته است.

واحدی و گوهری (۱۳۹۶) نیز به منظور بررسی میزان تحقق حقوق مدنی به تحلیل محتوای مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی پرداخته اند نتایج حاصل از پژوهش آنها نشان می دهد که نزدیک به نیمی از آموزه ها به شاخص های حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی تعلق دارند و با اختلاف زیاد بعد از آن به ترتیب حق کرامت و برابری انسانی و حق، تابعیت اقامت و آزادی رفت و آمد قرار می گیرد. این در حالی است که حق مشارکت در تعیین سرنوشت (۱/۸) تشکل و تجمع و راهپیمایی (۹/۲)، مالکیت

(۹/۱)، آزادی اندیشه و بیان (۹/۰) و همچنین حق برخورداری از دادخواهی عادلانه (۰ درصد)، حتی در مجموع هم سهم قابل قبولی را به خود اختصاص نداده اند.

بررسی نتایج مطالعات پیشین؛ حاکی از عدم توازن بین آموزه های دو بعد حق و مسئولیت شهروندی و تکلیف محور بودن آموزش شهروندی مغفول ماندن جنبه های زیست محیطی، سیاسی فرهنگی و جنسیتی این مفهوم و همچنین عدم تناسب آموزش ها همزمان با رشد سنی و شناختی دانش آموزان است بدین ترتیب عطف توجه به پژوهشهای صورت گرفته، تحقیق پیش رو نیز قصد دارد به تحلیل محتوای کتاب های تعلیمات اجتماعی از نظر میزان تاکید بر آموزه های شهروندی بپردازد و در مقایسه با پژوهش های پیشین، همزمان سه ویژگی را در برمی - گیرد. اول اینکه با توجه به این مهم که هدف کتاب مطالعات اجتماعی تربیت شهروند " معرفی شده است جامعه آماری تحقیق پیش رو را کلیه کتاب های تعلیمات اجتماعی مدارس تشکیل می دهند که شامل ۷ کتاب مربوط به مقاطع سوم تا نهم می شوند. دیگر اینکه، برخلاف کارهای پیشین که عمدتاً آموزه های مبتنی بر حقوق شهروندی را مد نظر قرار داده اند، در کار حاضر، تحلیل محتوا با هدف بررسی وضعیت محتوای کتاب از حیث میزان توجه همزمان به هر دو بعد حقوق و مسئولیت های شهروندی و تعادل و توازن بین این دو؛ صورت گرفته است. مورد سوم اینکه تمرکز تحقیق بر کتاب های درسی سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ یعنی سال تحصیلی است که ساختار آموزشی ۳-۳-۶ به طور کامل جایگزین ساختار ۴-۳-۵ پیشین شده است.

باتوجه به مباحث مطرح شده و مفاهیم موجود در کتاب مطالعات اجتماعی کلاس پنجم ابتدایی و بر اساس نظر معلمان و نویسندگان مولفه های که انتخاب شد در جدول زیر قرار گرفت. این مولفه ها در دو بخش متن و تصاویر موجود در کتاب شناسایی شدند. واحد تحلیل در این پژوهش کل متن درس و واحد کدگذاری مفاهیم تربیت شهروندی و مفاهیم اجتماعی به دست آمده از تحلیل استقرای ی است. در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم محتوا به اشکال مختلفی ارائه شده اند: متن در بیشتر کتاب های درسی متن درس ها برای ارائه محتوای اجتماعی جایگاه ویژه دارد. مفاهیم اجتماعی در بیشتر متون کتاب ها و در ضمن داستان ها، شعرها مطالب، علمی آیات و احادیث قرآن و روایات داستان گونه تاریخی به صورت آشکار و در بیشتر موارد به صورت مستتر ارائه شده است.

جدول ۱- مقوله های نشان دهنده تربیت شهروندی و مفاهیم اجتماعی

ردیف	مولفه	فراوانی	درصد
۱	شهروند خوب بودن	۱۳	۶/۳
۲	کمک به دیگران	۲۶	۱۲/۷
۳	احترام به بزرگ تر	۱۹	۹/۳
۴	علاقه به میهن	۲۲	۱۰/۷

۵	محیط زیست	۱۱	۵/۳
۶	قانون مداری	۹	۴/۴
۷	بخشندگی	۱۰	۴/۹
۸	پرهیز از خشونت	۶	۲/۹
۹	دینداری	۷	۳/۸
۱۰	خانواده	۲۰	۹/۸
۱۱	وحدت	۸	۳/۹
۱۲	فرهنگ	۲۱	۱۰/۶
۱۳	مشورت	۱۵	۷/۳
۱۴	مسئولیت پذیری	۱۷	۸/۳
	مجموع	۲۰۴	۱۰۰

با توجه به جدول شماره ۱، میزان توجه به مفهوم تربیت شهروندی و مفاهیم اخلاقی در متن و تصاویر کتاب مطالعات پنجم عبارت است از شهروند خوب بودن ۶/۳، کمک به دیگران ۱۲/۷، احترام به بزرگ ۹/۳، علاقه به میهن ۱۰/۷، محیط زیست ۵/۳، قانون مداری ۴/۴، بخشندگی ۴/۹، پرهیز از خشونت ۲/۹، دینداری ۳/۸، خانواده ۹/۸، وحدت ۳/۹، فرهنگ ۱۰/۶، مشورت ۷/۳، مسئولیت پذیری ۸/۳ ثبت شده است.

بحث و نتیجه گیری

هدف کلی آموزش و پرورش در هر جامعه ای این است که دانش آموزان را طبق عقاید و ارزش های فرهنگی، دینی، اجتماعی و سیاسی خود تربیت کنند و انسانی متناسب و شایسته ی آن جامعه تحویل دهد. بر همین اساس هر جامعه ای از انسان مطلوب خود تصویری دارد و معنا و اهداف معینی برای آن قائل است. یکی از هدف های اصلی و مهم در سیستم نظام آموزشی توجه به مسئله اخلاق و قوانین و هنجارهای اجتماعی به شکلی فعال و تأثیرگذار در میان کودکان در سنین پایین است از این رو توجه به روش انتقال مستقیم یا غیرمستقیم و وسیله ی انتقال مفاهیم یکی از مسائل مهم در تعلیم و تربیت تلقی می شود. انتقال مفاهیم اجتماعی در قالب داستان و فعالیت ها و بهره گیری از آنها در رشد اخلاقی دانش آموزان بسیار مؤثر است. هر داستان فعالیت و تصویری محتوایی دارد و محتوای اخلاقی آن ها می تواند چند و چون رشد اخلاقی را تحت تأثیر قرار می دهد. از دیگر نتایج قابل توجه حاصل از این پژوهش، مغفول ماندن آموزه های مربوط به شهروندی جنسی هستند. اگرچه در این نوع

از شهروندی؛ تقریباً تاکید یکسانی بر دو وجه حق و مسئولیت وجود دارد اما در مجموع، آموزه های مبتنی بر آنها سهمی ناچیز و تنها کمتر از ۲ درصد کل موارد را در برمی گیرد. این امر مخصوصاً با توجه به اینکه بسترهای الزام برای اعمال شهروندی زنان؛ غالباً کمتر فراهم بوده است و همچنین عطف توجه به اینکه در بین گرایش های جنسی تعریف شده، گرایش ترنسس کشوال در ایران از حمایت قانونی و شرعی نیز برخوردار است و با این وجود؛ این قشر با مسائلی همچون طرد اجتماعی سختگیرانه و عدم پذیرش و به رسمیت شناخته شدن اجتماعی؛ روبرو هستند، لزوم بازنگری متناسب با مقطع تحصیلی را در محتوای کتاب های درسی مورد تاکید است.

منابع

- آل محمدی، حسین؛ مزیدی، محمد و بهشتی، سعید (۱۳۹۶) تحلیل مفهومی مراحل و ابعاد تربیت شهروندی. فصلنامه رهیافتی نو در مدیریت آموزشی
- پوریان، عزت الله؛ احمدی، اصغر و نبوی، سید حسین (۱۳۹۷)، شهروندی اجتماعی در کتابهای درسی. فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات
- حسن مرادی، نرگس (۱۳۸۸)، تحلیل محتوای کتاب درسی، تهران، آبیژ
- ریسی، علی، حاجی کرم، بخشی، فاضلتهرانی زاده، محمد و امانی، فرشید (۱۳۹۹)، پیش بینی اعتیاد به اینترنت مبتنی بر مهارت های اجتماعی و امنیت روانی در میان دانشجویان دانشگاه ژورنال شناخت روانشناسی و روانپزشکی
- واحدی، مهدی و گوهری، مهرناز (۱۳۹۶) بررسی میزان تحقق حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی در محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه چهارم، فصل نامه پژوهش های کیفی در برنامه درسی دانشگاه علامه طباطبائی
- حاضری،، علی محمد، خلیلی، علی (۱۳۹۳) بررسی آموزش شهروندی در برنامه درسی آشکار نهاد آموزش رسمی ایران، فصلنامه جامعه شناسی نهاد های اجتماعی
- ساداتی پایین رودپشتی، سید یوسف و دیگران (۱۳۹۷)، تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی بر اساس روش ویلیام رومی، دومین کنفرانس دانش و فناوری روانشناسی، علوم تربیتی و جامعه شناسی ایران
- غفاری، محمد، فرضی، فرزانه، بابائی، الهام، (۱۳۹۲)، تحلیل محتوای کتاب درسی تعلیمات اجتماعی بر مبنای مولفه های تربیت شهروندی، مجله مهندسی فرهنگی

- پور اصغری، حمیرا، (۱۳۹۱)، تحلیل سیر تحول مفاهیم شهروندی در محتوای کتب تعلیمات اجتماعی مقطع ابتدایی بر اساس دیدگاه اکسفام
- کرمی، زهره، (۱۳۹۲)، تحلیل محتوای کتاب ریاضی پایه اول متوسطه بر اساس تکنیک ویلیام رومی و حیطه شناختی بلوم، پژوهش در برنامه ریزی درسی